

САМООРГАНІЗАЦІЯ КУРСАНТА ВНЗ МВС УКРАЇНИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкриваються психологічні основи самоорганізації курсанта у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу МВС України. Доведено, що психологічними основами самоорганізації курсанта є самопізнання, самоналаштування, самообілізація, самооцінка, самоспонування, самоконтроль, самокритика і саморегулювання.

Ключові слова: самоорганізація курсанта, самопізнання, самоналаштування, самообілізація, самооцінка, самоспонування, самокритика, саморегулювання.

Самоорганізація особистості є запорукою її успіхів у будь-якій діяльності. Самоорганізація – це також суттєва умова становлення спеціаліста високої кваліфікації у будь-якій галузі, в тому числі й правоохоронній. Курсант вищого навчального закладу (ВНЗ) МВС України одночасно має здобути знання, сформувати у себе професійні навички і вміння на основі вивчення сукупності навчальних дисциплін, а разом з цим виробити необхідні для правоохоронця особистісні якості.

Для того, щоб дійсно у ВНЗ відбулося становлення професіоналізму курсанта, необхідно науково обґрунтовано організувати його навчально-виховну діяльність. У цьому процесі важливу роль відіграє самоорганізація. Однак більшість курсантів ВНЗ України (хлопці та дівчата) – це вчорашні школярі. Вони самостійно ще не здатні якісно організувати свою навчально-виховну діяльність в умовах відомчого ВНЗ. Тому насамперед, з одного боку, перед офіцерами, а також науково-педагогічними працівниками ВНЗ МВС України постає завдання сформувати у курсантів знання, навички і вміння самоорганізації в ході навча-

льно-виховного процесу, а з іншого (з боку курсантів) – на практиці її здійснити.

Тут важливу роль відіграє власне психологічне підґрунтя самоорганізації курсанта. Отже, наукова стаття є актуальною як в теоретичному, так і у практичному плані.

Самоорганізацію людини, її роль і місце в діяльності вивчали дослідники проблем філософії, теорії організації, соціології, педагогіки, кібернетики, управління, психології, в тому числі й психології управління.

Самоорганізація, самоврядність і самоуправління багатьма сприймаються як синоніми. При цьому як учені, так і практики виділяють необхідність досягнення високого рівня розвитку суб'єкта управління, що є визнанням відповідного рівня організації. Досить просте дослідження організації поведінки людини показує, що для неї самоорганізація є, швидше за все, однією з функцій прояву самоврядності.

Найбільшою мірою самоорганізація студента в навчально-виховній діяльності у вищому навчальному закладі висвітлена у педагогіці вищої школи через призму самостійної роботи, наприклад, у навчальному посібнику «Педагогіка вищої школи» професора В.Л. Ортинського [13, с. 249–270].

К.О. Абульханова-Славська самоорганізацію визначає через «принцип суб'єктно-особистісної організації, що об'єднує життєвий, інтерактивний, діяльнісний простір функціонування особистості з її самоорганізацією, саморегуляцією (самокерування психічними, особистісними та ін. можливостями) і розвитком у напрямі вдосконалення власної індивідуальності [1, с. 445].

В.А. Татенко здатність до самоорганізації ставить у залежність від розвитку психіки. «Суб'єктивний рівень психічного життя людини – це не тільки рівень сутнісного відображення (рефлексії) дійсності та сутнісної організації (цілеспрямованої регуляції) психічної активності – це рівень розвитку психіки,

піднявшись до якого, людина починає ставитися до власної психіки... як до суцього в собі... як цінності й цілі» [16, с. 497].

Психологічні аспекти самоорганізації опосередковано розкриті у працях з управління людськими ресурсами, персоналом [2; 7; 10], психології управління [4; 8; 9; 17; 14; 15; 18] та ін.

Однак питання сутності, а також ролі та значення самоорганізації для оволодіння курсантом ВНЗ МВС України професійними знаннями, навичками і вміннями та формування професійно орієнтованих якостей не ставилося. Поза увагою науки залишилися питання психологічного підґрунтя самоорганізації курсантів, у тому числі зрілість пізнавальної сфери для здійснення самоуправління, наявність мотивації, рівень психічної готовності, волі в самоорганізації, вплив соціально-психологічних і психологічних чинників педагогічного середовища на самоорганізацію курсанта, вплив ціннісних орієнтацій на неї та ін.

Звідси **метою** нашої статті є розкриття психологічних основ самоорганізації курсанта ВНЗ МВС України в ході навчально-виховного процесу.

Опанування професією правоохоронця вимагає не лише повноцінного засвоєння програмного матеріалу, але і виходу за його межі. Для цього курсант повинен самостійно набувати знання. Необхідність самостійної праці, як зауважує Р. Домбровецька, визначається тим, що «самостійно набуті знання є більш оперативними, вони стають особистою власністю, а також мотивом поведінки, розвивають цінні інтелектуальні риси, увагу, спостережливість, критичність, уміння оцінювати» [6, с. 30].

Саме встановлення кількісних, якісних, тимчасових, просторових та інших зв'язків між окремими складовими і є суттю організації як процесу. Зрозуміло, що основним суб'єктом визначення і встановлення таких зв'язків, відповідно до конкрет-

них уявлень про необхідний порядок, стає людина, що привносить в них своє суб'єктивне, інтелектуальне начало [10, с. 19].

Під самоорганізацією курсанта у навчально-виховному процесі, на нашу думку, слід розуміти його самостійну діяльність, побудовану у відповідності до визначених часу, обсягу та якості знань, навичок і вмінь.

У площині психології під самоорганізацією курсанта у навчально-виховному процесі слід розуміти єдність і взаємозалежність самопізнання, самоналаштування, самооблізації, самооцінки, самоспонування, самоконтролю, самокритики і саморегулювання, спрямованих на виконання завдань навчання.

Самопізнання у структурі самоорганізації курсанта в ході навчально-виховного процесу у ВНЗ МВС України полягає у виявленні та усвідомленні ним змісту педагогічного середовища; мети професійно-правоохоронної діяльності, ролі, місця і значення кожної навчальної дисципліни для формування знань, навичок і вмінь, особливостей стосунків підлеглості у військовому навчальному закладі, закономірностей пізнавальної діяльності, своїх пізнавальних можливостей; змісту і структури самоорганізації, а також у озброєнні системою наукової організації розумової праці відповідно до своїх індивідуальних особливостей.

Самопізнання пов'язано із самоаналізом і самокритичністю, що дають змогу курсанту глибше пізнати свої чуттєві та абстрактні можливості, особливості пізнавальної діяльності, в тому числі сприймання, пам'яті, мислення, уяви тощо. Самопізнання курсанта відображає його суб'єктивне уявлення про себе як активного учасника навчально-виховного процесу.

Знання курсантами своїх природних особливостей, зокрема нейродинамічних, допомагає їм ефективно організовувати самостійну роботу, тобто вибрати засоби навчання відповідно до своїх індивідуальних особливостей, оскільки «знання властивостей нервової системи насамперед необхідне для визначення

якнайкращого для кожного індивідуумашляхіві методів виховання та навчання» [12, с. 144].

На нашу думку, повнота реалізації можливостей у самостійній навчальній діяльності курсанта залежить від правильності організації його інтелектуальної діяльності. Вона на старших курсах пов'язана зповнотою реалізації можливостей у науковій роботі.

Після самопізнання курсант має самоналаштуватися на систематичну самостійну роботу. **Самоналаштування** – це процес усвідомлення проміжних і кінцевих цілей організованої самостійної роботи та формування у себе психологічної готовності досягнути їх. На цей процес суттєво впливають емоції та почуття [3].

У зв'язку з цим постає важливапроблема стосунків «курсант – науково-педагогічний працівник» і «курсант – офіцер». Допомога науково-педагогічного працівника та офіцерів курсантам в опануванні оптимальної для них самоорганізації повинна, на нашу думку, проходити в декількох напрямках, а саме:

- а) створенню ВНЗ психологічного настрою на систематичну самостійну працю, вироблення засобів її оцінювання;
- б) пробудження у курсантів інтересу до проблем навчальних дисциплін, взаємозв'язок дисциплін, що вивчаються, з системою професійних знань;
- в) навчання курсантів техніці самостійного здобування знань, формування у них психолого-педагогічних навичок і вмінь самоорганізації.

Самомобілізація курсанта виявляється у його спроможності сконцентрувати свої фізичні, психічні та інтелектуальні резерви на своєчасне виконання завдань щодо оволодіння знаннями, навичками і вміннями.

Самоспонування курсанта у процесі самоорганізації в ході навчання виявляється у визначенні того, що активізує

його самостійну діяльність, спрямовує на конкретні результати (досягнення).

Будь-яка діяльність, у тому числі й навчальна самостійна, є, як правило, полімотивованою. Провідними мотивами можуть бути мотиви істотні, у відношенні до діяльності (внутрішні), або зовнішні. Від того, яким є провідний мотив, залежить характер протікання самостійної діяльності курсанта.

Крім того, з точки зору відомого російського психолога Б.М. Теплова, «наявність одного лише ізольованого інтересу, що вбирає в себе всю спрямованість особи і що не має опори ні в світосприйнятті, ні у справжній любові до життя у всьому багатстві його проявів, неминуче позбавляє людину внутрішньої свободи і вбиває дух» [17, с. 125].

Вивчення мотивів самоорганізації студента являє собою одне з найбільш складних дослідницьких завдань. Ми вивчали структуру і рівень самоорганізації самостійної роботи курсантів і виявили три групи мотивів:

- 1) спрямованість на отримання знань;
- 2) орієнтація на опанування професії;
- 3) прагнення бути кращим за інших.

За даними обстежень найбільш прогностичною для успішної навчальної діяльності курсантів-першокурсників є спрямованість на отримання знань, що спонукає їх до самостійних пошуків оптимального стилю навчальної діяльності.

Раннє переважання професійної спрямованості без досить розвиненої допитливості знижує дієвість мотивації, оскільки в цьому випадку відбувається вибіркове ставлення до навчальних дисциплін на збитокзагальнотеоретичній підготовці. При переважачій спрямованості на отримання кращої оцінки не забезпечується оптимальна організація навчальної діяльності.

Самооцінка курсанта в процесі навчально-виховної самоорганізації полягає в оцінці своїх здібностей, пізнавальних можливостей, внутрішніх і зовнішніх ресурсів, компетенцій щодо самоуправління і саморегулювання активністю з метою оволо-

діння знаннями, навичками і вміннями. Самооцінка курсанта може бути адекватною та неадекватною. Іноді свою нездатність самоорганізуватися курсанти пояснюють не інтернальним, а екстернальним локусом контролю.

Функцію коригування дій у *саморегулюванні* процесу самоорганізації навчання у ВНЗ виконує механізм *самоконтролю*, що становить його внутрішній звіт про співвіднесеність мотиву, мети дії та її ходу. Механізм самоконтролю виявляється у дотриманні курсантом щоденного, тижневого, місячного, семестрового і річного планів. Курсант самостійно контролює як свою діяльність, так і її ефективність, своєчасність виконання навчальних завдань, активність у ході навчальних занять, результати навчання та його якість. При цьому виявляє власні прорахунки, упущення, послаблення тощо. Контроль за самоорганізацією здійснюється за допомогою порівняння запланованої програми та виконаних дій.

Виявивши наслідки й упущення в самоорганізації, курсант має самокритично їх проаналізувати.

Самокритика в процесі самоорганізації курсанта полягає у виявленні конкретних особистих упущень, а саме: недостатньої наполегливості, сили волі, відповідальності, цілеспрямованості та іншого у виконанні навчальних завдань. Самокритика допомагає виділити ті психічні параметри курсанта, які є недостатньо ефективними, розвиненими або стійкими в процесі здійснення самоорганізації.

З метою усунення недоліків особистісного характеру, що перешкоджають самоорганізації, курсант здійснює саморегулювання, тобто корегування своїх дій, вчинків, поведінки, емоційних станів, мотивації, активності та ін. Обов'язковою рисою саморегулювання в процесі самоорганізації є постійне внутрішнє оцінювання протікання акту поведінки, яке співвідноситься з прямим або передбачуваним оцінюванням його іншими людьми.

Психічна саморегуляція здійснюється в поєднанні її енергетичних, динамічних і соціально-змістових аспектів. Курсант саморегулюється свідомо, враховуючи при цьому педагогічну ситуацію, важливість виконання навчальних завдань, можливі наслідки дезорганізації, халатності, послаблення та ін. Володіючи свідомістю, курсант відповідає за наслідки відсутності самоорганізації в навчально-виховному процесі.

Аналіз загальних закономірностей саморегуляції курсанта виявив, що вона (саморегуляція) залежить також від особливостей нервової діяльності, від особистісних якостей та від звичок в організації дій, сформованих у процесі виховання.

Від сили або слабкості нервової системи залежить тривалість активної розумової праці курсанта, чергування її зперервами для відпочинку, частота зміни форм занять (слухання, читання, конспектування і т. ін.), умови роботи, яким віддають перевагу, (наодинці, в ізольованій безшумній кімнаті – при мінімумі зовнішніх подразників), або групове навчання, активізація себе додатковими подразниками.

Курсанти із слабкою нервовою системою (вони – це випадковість у ВНЗ МВС України, але на 1-му курсі трапляються), як правило, заздалегідь планують свою діяльність, ретельно готуються до занять.

У тих випадках, коли вони організують свою діяльність відповідно до своїх індивідуальних особливостей, їх знання – міцні, мислення – обґрунтоване, критичне.

Курсанти із сильною нервовою системою, з високою працездатністю через свою високу енергозабезпеченість у період сесії можуть мобілізуватися, тому протягом семестру, як правило, «розслабляються», відкладають підготовку до занять «на потім». Їхні відповіді на модульному контролі та екзамені можуть виглядати ефективними, але знання при такому способі навчання не будуть міцними. Тому педагогічна система ВНЗ зобов'язана забезпечити гігієнічний режим роботи, сприяти

організації навчання курсантів відповідно до індивідуальних особливостей.

Зовнішнім чинником самоорганізації є раціональна організація розумової діяльності курсанта, володіння технікою розумової праці та систематичність діяльності. Дотримання режиму запобігає стомленню і забезпечує високу ефективність праці, оскільки втомлюються не від того, що багато працюють, а від того, що не вміють працювати.

Необхідно вчити курсантів умінню оптимально самоорганізувати свою діяльність відповідно до їх індивідуальних особливостей. На жаль, це робиться далеко не завжди.

За даними досліджень регулярність занять є (при інших рівних умовах) найважливішою умовою успішного навчання курсантів.

Так, курсанти із сильною нервовою системою можуть дозволити собі роботу «штурмом» без значного збитку для фізичного здоров'я; курсанти із слабкою нервовою системою, що працюють методом «штурму», як правило, є неуспішними. Вони ризикують отримати зрив нервової системи. Існує й інший бік проблеми регулярності занять: при роботі «штурмом» навантаження падає на короткочасну пам'ять, тому лише за умови регулярної роботи протягом семестру можливе логічне осмислення матеріалу, його оцінка і систематизація.

Для курсантів з будь-яким типом нервової системи регулярність, систематичність розумової діяльності – це важлива умова етичного здоров'я, умоварозвитку відповідального ставлення до справи.

Стиль діяльності курсанта із слабкою нервовою системою має бути іншим, ніж стиль діяльності курсанта із сильною нервовою системою.

Тому вибіркова оцінка питань лише одного параметра з практичною метою є несуттєвою. Оцінка раціональності прийнятого курсантом стилю самоорганізації може бути дана лише при зіставленні певних якостей.

Виявлено, що курсанти з високою чутливістю, високою реактивністю при несистематичній роботі дуже невпевнено відчують себе на екзаменах; підвищена тривожність заважає їм зосередитися. В курсантів із сильною нервовою системою стресова ситуація викликає активізацію інтелектуальної діяльності, звідси при несистематичній розумовій роботі протягом року їх відповіді на іспиті, можливо, і виглядатимуть ефектно, але знання є поверхневими.

Відомо, що при самоорганізації курсанта у навчально-виховному процесі протягом року підвищуються рівні узагальнення, формується уміння «фільтрації», абстрагування, концептуалізації знань, що можливо тільки при достатньому обсягу інформації та її інтеграційної організації. Таким чином, самоорганізована самостійна робота формує професійно грамотне мислення.

Звичайно, при хаотичній (неорганізованій) інтелектуальній праці ефективність розвитку професійного мислення значно знижується.

Самоорганізована інтелектуальна праця курсанта формує відчуття відповідальності за справу, якій він збирається присвятити своє життя, оскільки, на думку Л.П. Гримака, «ефективність управління поведінкою забезпечує жвава здібність до внутрішніх зусиль, хайневеликих, але щодня виконуваних. Прояв людиною своєрідного аскетизму і «героїзму» в дрібницях повсякденності привчає її психіку до самоуправління і до систематичної самоорганізації поведінки, така людина може бути упевнена в тому, що при появі необхідності подолати справжні життєві труднощі вона знайде в собі достатньо сил для цього» [5, с. 163].

Самоорганізація курсанта в навчально-виховному процесі може мати такі рівні: високий, середній, низький, початковий.

Таким чином, під самоорганізацією курсанта у навчально-виховному процесі розуміють його самостійну грамотно сплановану діяльність, побудовану у відповідності до визначених

часу, обсягу та якості знань, навичок і вмінь у навчально-виховному процесі ВНЗ МВС України.

Психологічним підґрунтям самоорганізації курсанта у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу МВС України є самопізнання, самоналаштування, самообілізація, самооцінка, самоспонування, самоконтроль, самокритика і саморегулювання, що спрямовані на виконання навчальних завдань.

Ці категорії потребують подальших психологічних досліджень у площині самоорганізації курсанта в процесі навчально-виховного процесу у ВНЗ МВС України.

---

1. Абульханова-Славская К.А. Состояние современной психологии: субъектная парадигма / К.А. Абульханова-Славская // Предмет и метод психологии: антология / под ред. Е.Б. Старовойтенко. – М.: Академ. Проект; Гаудеамус, 2005. – С. 428–450.

2. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами; пер. с англ. / М. Армстронг; под ред. С.К. Мордовина. – 8-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 832 с.

3. Василюк Ф.Е. Психология переживания / Ф.Е. Василюк. – М., 1984.

4. Владимирова Н.М. Изучение условий реализации возможностей студентов в учебной и научной работе / Н.М.Владимирова, Н.С. Копейна // Психолого-педагогическое обеспечение учебно-воспитательного процесса. – Л., 1987. – С. 76–81.

5. Гримак Л.П. Резервы человеческой психики / Л.П. Гримак. – М., 1987.

6. Домбровецка Г. Самостоятельная работа – необходимое звено становления исследователя // Реализуй свои возможности. – Л., 1985. – С. 29–32.

7. Камышников А.П. Основы управления в правоохранительных органах: учебник / А.П. Камышников, В.И. Махинин; отв. ред. д.ю.н., проф. Б.С. Тетерин. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Щит-М, 2008. – 240 с.

8. Келасьев В.Н. Опыт экспериментального исследования индивидуально-психологических особенностей групп ЦИПС / В.Н. Келасьев [и др.] // Психолого-педагогическое обеспечение учебного процесса. – Л., 1987. – С. 157–163.

9. Кочеткова А.И. Психологические основы современного управления персоналом / А.И. Кочеткова. – М.: ЗЕРЦАЛО, 1999. – 384 с.

10. Латфуллин Г.Р. Теория организации: учебник для вузов / Г.Р. Латфуллин, А.В. Райченко. – СПб.: Питер, 2005. – 395 с.

11. Найдьонов М.І. Формування системи рефлексивного управління в організаціях / М.І. Найдьонов. – К.: Міленіум, 2008. – 484 с.

12. Небылицын В.Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий / В.Д. Небылицын. – М., 1976.

13. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / В.Л. Ортинський – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

14. Платонов Ю.П. Психологические феномены поведения персонала в группах и организациях: в 2 т. / Ю.П. Платонов. – СПб.: Речь, 2007. – Т. 1. – 416 с.

15. Платонов Ю.П. Психологические феномены поведения персонала в группах и организациях: в 2 т. / Ю.П. Платонов. – СПб.: Речь, 2007. – Т. 2. – 488 с.

16. Татенко В.А. Предмет и метод психологической науки: субъектная парадигма / В.А. Татенко // Предмет и метод психологии: антология / под ред. Е.Б. Старовойтенко. – М.: Академ. Проект; Гаудеамус, 2005. – С. 490–509.

17. Теплов Б.М. Заметки психолога при чтении художественной литературы / Б.М. Теплов // Вопросы психологии. – 1971. – № 6. – С. 122–130.

18. Шейнис М.Ю. Рабочая книга психолога организации / М.Ю. Шейнис. – Самара: Бахрах-М, 2005. – 224 с.

Макаренко С.С. Самоуправление курсанта высших учебных заведений Министерства внутренних дел Украины: психологический аспект.

Аннотация: *В статье раскрываются психологические основы самоуправления курсанта в учебно-воспитательном процессе*

высшего учебного заведения Министерства внутренних дел Украины. Доказано, что психологическими основами самоуправления курсанта является самопознания, самонастрой, самомобилизация, самооценка, самопобуждение, самоконтроль, самокритика и саморегуляция.

Ключевые слова: самоуправление курсанта, самопознание, самонастрой, самомобилизация, самооценка, самопобуждение, самоконтроль, самокритика и саморегуляция.

Makarenko S.S. Student's self operation at higher educational establishments by the Ministry of Internal Affairs in Ukraine: psychological aspect.

The psychological bases of self-organization of a cadet during an educational process at a higher educational establishment of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are revealed. It is proved that self-knowledge, self-preparation, self-mobilization, self-evaluation, self-inducement, self-control, self-criticism and self-regulation are the psychological bases of cadet's self-organization.

Key words: *self-organization of a cadet, self-knowledge. self-preparation, self-mobilization, self-evaluation, self-inducement, self-criticism, self-regulation.*

